

IN MEMORIAM

FRANC ŠEBJANIČ

(30. novembra 1920 — 26. oktobra 1984)

Življenjska pot Franca Šebjaniča se je iztekla v trenutku, ko se je kot upokojenec z velikim veseljem in zagnanostjo posvetil novim zgodovinskim raziskavam svojega rodnega Prekmurja, ko smo zgodovinarji pričakovali od njega novih rezultatov proučevanja arhivov na Madžarskem in ko ni preteklo niti mesec dni od njegovega nastopa med slovenskimi zgodovinarji.

Franč Šebjanič je sodil v vrste tiste prekmurske inteligence, ki je skušala s svojo dinamično dejavnostjo vključiti ta obrobni košček slovenske zemlje v sodobne tokove slovenskega razvoja. Rodil se je 30. novembra 1920 v Murski Soboti v obrtniški družini. V Murski Soboti je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo, kjer je leta 1939 maturiral. Ob mentorstvu prof. Janka Liške je postal urednik srednješolskega glasila »Mladi Prekmurec«. To glasilo je preraslo v osrednje književno in tudi ideološko-politično glasilo mlade napredne prekmurske inteligence. K njegovi napredni usmeritvi je prispevalo tudi delovanje v Klubu prekmurskih akademikov. Začetek druge svetovne vojne je preprečil nadaljevanje študija slavistike na ljubljanski univerzi. Od leta 1941 do 1944 je bil začasni manjšinski učitelj v Gederovcih v Prekmurju. Leta 1944 je opravil dopolnilni učiteljski diplomski izpit v Čakovcu.

Od leta 1944 je bil aktivist OF v Prekmurju (Roganova skupina). Po osvoboditvi Prekmurja se je aktivno vključil v družbenopolitično delo. Opravljal je raznovrstne funkcije. Bil je član redakcije soboškega Novega časa in urednik Poročevalca okrajnih odborov OF Murske Sobotice in Dolnje Lendave, konec leta 1945 pa dopisnik Slovenskega poročevalca iz Budimpešte. Potrebe po pomoči so ga pripeljale na delo v Organizacijo Južnih Slovanov na Madžarskem. Pomagal je pri organizaciji in pri pisanju v njihovem glasilu. Pozneje je bil nadzornik jugoslovanskih manjšinskih šol na Madžarskem.

Po napadu informbiroja leta 1948 se je rešil v domovino. Nato ga je njegova življenjska pot vodila od Beograda do Murske Sobotice. Do leta 1958 je deloval kot časnikar v Beogradu. Bil je referent, urednik in šef skupine v Direkciji za informacije vlade FLRJ, sodelavec Radia Jugoslavije in dopisnik Radia Ljubljane iz Beograda. Ob koncu petdesetih let pa se je odzval povabilu in prišel v Prekmurje pomagat k dvigu domače pokrajine. Opravljal je funkcijo podpredsednika okrajnega ljudskega odbora Murske Sobotice, bil je republiški poslanec. V okviru republiške konference SZDL Slovenije je deloval v odborih za dvojezično šolstvo ter v komisiji za manjšinska in izseljeniška vprašanja ter mednarodne stike. Bil je tudi član strokovne komisije za šolstvo narodnosti pri SKP SRS in član IO Slovenske izseljeniške Matice. Svoje vsestransko politično in kulturno delo v Prekmurju je prekinil s ponovnim odhodom v Beograd, kjer je bil strokovno-politični sodelavec pri Zvezni konferenci SZDLJ.

Zadnje njegovo službeno mesto je bilo namenjeno diplomatski službi. Od leta 1977 do 1981 je bil jugoslovanski konzul v Mannheimu v ZRN, kjer se je z vso intenzivnostjo posvetil reševanju problemov naših zdomcev. Toda tudi na tem mestu ni prekinil s svojo raziskovalno dejavnostjo. Poizvedoval je v bližnjih nemških arhivih o gradivu za slovensko in jugoslovansko zgodovino. Njegova zasluga je, da smo spoznali zelo bogato kartografsko gradivo iz 16. in 17. stoletja o turških vojnah na naših tleh v Generallandesarchivu v Karlsruheju (arhiv grofov Badenskih). Po vrnitvi v Jugoslavijo je bil komaj leto dni vključen v raziskovalni projekt Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani: »Raziskovanje virov za proučevanje turških vpadov v severovzhodno Slovenijo«. Smrt ga je iznenada zatekla na njegovi zidanici na Goričkem 26. oktobra 1984.

V njegovi bogati publicistični dejavnosti najdemo razna poročila, zunanje politične komentarje, spomine, dokumentarne prispevke in potopise ter razne glose v lokalnem prekmurskem slovenskem in madžarskem dnevnem tisku in revijah.

V informativnih člankih obravnava predvsem slovensko-madžarske kulturne stike, položaj slovenske manjšine na Madžarskem in kulturno-prosvetno dejavnost porabskih Slovencev, manjšinsko šolstvo (predvsem madžarsko) v Jugoslaviji ter izseljeniško problematiko. Pisal je članke o kulturnem življenju v Murski Soboti, o likovnih razstavah, o vlogi in pomenu lista »Mladi Prekmurec«, o delovanju soboške gimnazije, o kulturni dejavnosti predvojnega Kluba prekmurskih akademikov. Kul-

turno dediščino Prekmurja je predstavil z dvema publikacijama. Zgodovinski mozaik v Prekmurju je primer turističnega vodnika. Vodnik po Pokrajinskem muzeju v Murški Soboti pa seznanja obiskovalca z razstavljenimi predmeti.

Prispeval je tudi k uveljavitvi dvojezičnega šolstva v Prekmurju. V ta namen je pripravil (skupaj z B. Gerlancem in A. Šorlijem) slovensko jezikovno vadnico za 3—4 razred občin šol. F. Šebjanič je avtor prvega slovensko-madžarskega slovarja (1969). Pred tem je napisal madžarski jezikovni priročnik za popotno rabo. Madžarsko-slovenski slovar je uredil skupaj z V. Novakom in J. Hradilom (1961).

Strokovno in znanstveno delo F. Šebjaniča obsega okrog sto bibliografskih enot. V prvem obdobju do nekako 1957 prevladujejo članki in razprave s področja slovenistike. V samostojni publikaciji so izšla slovenska pisma madžarskega slavista Oskara Asbótha. O njegovem odnosu do slovenskega jezika je pisal v posebni razpravi. Še v večji meri se je posvetil raziskovanju življenja in dela dr. Avgusta Pavla, posredovalca in prevajalca slovenskih književnih del v madžarščino. S področja jezikoslovja ga je zanimalo prekmursko narečno besedje v nekem rokopisu iz 1862. Napisal je več člankov s področja slovenske književnosti. Raziskal je prevode Ivana Cankarja v madžarščino, poročal o deležu slovenskih avtorjev v madžarščini, o slovenskih knjigah v Porabju, zanimal se je za slovenske književne spomenike v madžarskih bibliotekah.

V zadnjih dveh desetletjih svojega življenja pa se je Franc Šebjanič vedno bolj nagibal k zgodovinskim raziskavam prekmurske preteklosti. Pri tem je do najnovejšega časa dajal prednost raziskovanju protestantizma v Prekmurju. S temi raziskavami in znanstvenimi dosežki si je postavil dostojno mesto v slovenskem zgodovinsopisju. Znanje madžarskega jezika mu je omogočilo, da se je posvetil raziskavam v arhivih v Budimpešti, Szombathelyju in Bratislavi. Tu je našel izredno bogate vire za svoje trditve in odkritja. Prvič srečamo F. Šebjaniča na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Murški Soboti (28.—30. septembra 1959). V razpravi k predavanju F. Baša »O specifičnosti prekmurske zgodovine v ogrski dobi« je naslovil pripombe, ki so opozarjale na nekatere vire, ki bi jim morali slovenski zgodovinarji v zvezi s prekmursko preteklostjo posvetiti več pozornosti (npr. arheološki najdbam pri Zálaváru, arhivskemu gradivu o prekmurskih fevdalcih, protestantskim arhivalijam v lokalnih in centralnem protestantskem arhivu, objavi urbarjev v slovenščini in listin o kmečkih uporih iz arhiva v Szombathelyju, arhivu zbirke Hevenesy v Budimpešti, kjer naj bi bili zanimivi statistični podatki o Prekmurju iz 16. stoletja, delom Bele Kuna ter njegovim stališčem do narodnostnega vprašanja). S tem svojim diskusijskim prispevkom si je zastavil program bodočega znanstvenega dela, ki pa ga je mogel le delno uresničiti, ostaja pa kot kažipot njegovim nadaljevalcem.

Najbolj celovito in zaključeno je njegovo znanstveno delo na področju proučevanja protestantizma v Prekmurju. Prvo razpravo s to tematiko, Gmotni temelji prvih prekmurskih protestantskih župnij v 18. stoletju, je objavil leta 1957 v Svetu ob Muri. V celoti je svoje raziskave zajel v samostojni publikaciji Protestantsko gibanje panonskih Slovencev (1977). Isto delo je izšlo v skrajšani obliki še v angleškem, nemškem in madžarskem prevodu. Pomembne so objave virov za zgodovino protestantskega gibanja v Prekmurju. Objavil je slovenski obrednik Mihaela Bakoša in pisma različnih reformacijskih osebnosti 16. stoletja. Med njimi so pomembna pisma Bakoša bratislavskemu pastору in mecenu Mihaelu Institorisu Mošovskemu, v katerih je omenjena neznana knjiga Agenda Vandalica (obrednik), tiskana v prekmurskem slovenskem narečju. Agenda naj bi bila doslej neodkrit Mandelčev slovenski tisk iz 16. stoletja. Uspelo mu je odkriti marsikatero dejavnost in življenjsko podrobnost prekmurskih protestantskih piscev in šolnikov. Orisal je zgodovinski pomen delovanja Štefana Küzmícha pri utrjevanju protestantizma in nacionalnega osveščanja Slovencev na Ogrskem. Kot samostojen separat (tiskan v ZČ 1981) je izšel prikaz življenjske poti šolnika in domoljuba Adama Farkaša. Več razprav je posvetil dejavnosti pregnanega ljubljanskega protestantskega tiskarja Janža Mandelca na Ogrskem, v katerih je opozoril na njegov vpliv na prekmurske protestante. Sintezo dosedanjega dela na področju raziskav protestantizma je podal na okrogli mizi o reformaciji na XXII. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Brežicah konec septembra 1984. Ker je F. Šebjanič istočasno sodeloval na simpoziju v Željeznem v gradu Schleiningu na Gradiščanskem tudi s tematiko o protestantizmu (razpravljal je o življenju in delu soproge velikaša Franca Batthyányja Eve Poppel-Lokovitz, češko-nemškega porekla, in njenem pozitivnem odnosu do protestantizma na slovenskem vzhodu), je njegov prispevek prebral predsedujoči. Opozoril je na tri svojskosti v panonskem prostoru: 1. na porajanje novega verskega nauka v drugačnih družbenih okoliščinah, kakršne so bile v 16. stoletju na Kranjskem, 2. na povezanost vzhodno slovenskega reformacijskega gibanja z dejavniki in dosežki Trubarjevega kroga in 3. na brezobziren, v bližnji preteklosti neznan ali zamolčan militaristični nastop protireformacijskih sil sredi prve polovice 18. stoletja.

F. Šebjanič ni zanemarjal tudi raziskav novejšje zgodovine panonskih Slovencev. O prekmurskih in porabskih Slovencih v šestdesetih in sedemdesetih letih XIX. stoletja je pisal v Zgodovinskem časopisu (1969 — to je njegov prvi objavljeni prispevek v osrednjem glasilu slovenskih zgodovinarjev). Pisal je še o političnih in vojaških dogajanjih v Prekmurju po zlomu Avstro-Ogrske in o delovanju KPJ v radgonskem kotu in slovenskem Porabju (kronološki pregled dogodkov). Nekatere teme iz revizije slovenske politične zgodovine, ki se na preteklih zborovanjih niso uvrstile, so bile v programu XXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Celju (od 29. IX. do 2. X. 1982). F. Šebjanič je referiral o madžarski raznarodovalni politiki v Prekmurju in poslanstvu Bele Obale.

Po upokojitvi, predvsem pa potem, ko se je kot sodelavec vključil v raziskovalno delo v okviru Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete, se je lotil nove znanstvene teme. V budimpeštanskih in drugih madžarskih arhivih (predvsem so ga zanimali družinski arhivi fevdalnih rodbin Batthyanyjev in Szaparyjev) je odkril obilico neznanega gradiva o turških vpadih in njihovih posledicah v severovzhodni Sloveniji. Prav omenjeno gradivo naj bi potrdilo tezo o dvojni oblasti v delu Prekmurja, turški in fevdalnih veleposestnikov. Poročila in zapisi o turških vpadih govorijo o povzročeni škodi in vzpostavitev turške nadoblasti na območju med Muro in Rabo. Del pregledanega gradiva je F. Šebjanič prikazal v razpravi Korespondenčni viri za proučevanje gospodarskih in socialnih razmer Prekmurja v 17. stoletju (objavljeno v ZČ 1983). Predvsem gre za gradivo s podatki o dogajanjih in prilikah na Batthyanyjevem prekmurškem gospostvu v prvi polovici 17. stoletja. Iz tega gradiva so najzanimivejša pisemska poročila (okrog 100) posestnega upravitelja Blaža Temlina, ki jih je pošiljal svojim gospodarjem Batthyanyjem. Njegovo celotno korespondenco je pripravljaj za objavo. Podobno gradivo je našel v družinskem arhivu fevdalne rodbine Szaparyjev, ki so bili zemljiški gospodje Sobote od druge polovice 17. stoletja.

F. Šebjanič je v zadnjih letih sodeloval aktivno z referati na simpozijih (Modinci, Eisenstadt) in kongresih ter zborovanjih zgodovinarjev (VIII. kongres jugoslovanskih zgodovinarjev v Arandelovcu, zborovanji slovenskih zgodovinarjev v Celju in Brežicah). Prizadeval si je, da bi poživil delo jugoslovansko-madžarske zgodovinske komisije, ali da bi se vsaj poglobili stiki med slovenskimi in madžarskimi zgodovinarji. Svoje prispevke je objavljaj v Zgodovinskem časopisu, Časopisu za zgodovino in narodopisje, Kroniki, reviji Jezik in Slovtvo idr. Sodeloval je v uredniških odborih raznih revij (Svet ob Muri, Dialogi itd.). Zadal si je tudi nalogo, da bi prekmurske zgodovinarje povezal v pokrajinsko zgodovinsko društvo. To nalogo so prekmurski zgodovinarji realizirali po njegovi smrti spomladi 1985.

Franc Šebjanič svojih znanstvenih in strokovnih načrtov ni uspel dokončati. Slovenski zgodovinarji mu moramo biti hvaležni za vsa njegova prizadevanja, ki jih je posvetil posebnim zgodovinskim vprašanjem Prekmurja, s čimer naj bi bil postopoma odstranjen zapostavljen periferni položaj Pomurja v slovenskem zgodovinopisju.

Ignacij Voje

IZBOR IZ BIBLIOGRAFIJE FRANCA ŠEBJANIČA

Izbir upošteva predvsem objave z zgodovinsko in narodnostno (manjšinsko) tematiko. V bibliografiji je izpuščenih okoli 40 evidentiranih člankov, ki obravnavajo sodobno kulturno življenje v Pomurju in na Madžarskem, sodobne slovensko-madžarske kulturne stike ter zdonsko in izseljeniško problematiko.

Bibliografija je urejena kronološko po posameznih letih, s tem da po abecedi urejenim knjigam, razpravam in člankom sledijo knjižne ocene.

Nova najdišča staroslovanskih grobov v Ptuj. — Slovenski poročevalec 4. 9. 1946.

Ocena: Madžarska knjiga o Trstu. — Mariborski vestnik 10. 5. 1946. (Poročilo o knjigi Szánto Gyery, Tržaška vprašanje)

Južnoslovanske šole na Madžarskem. — Popotnik 1948, št. 5—6, str. 187—189.

Med gradiščanskimi Hrvati na Madžarskem. — Slovenski poročevalec 13. 1. 1948.

Južni Slovani na Madžarskem. — Obzornik 1949, št. 4—5, str. 174—177.

O vlogi in pomenu »Mladega Prekmurca« (zapiski ob desetletnici). — Nova obzorja 1950, št. 9—10, str. 534—535. (Objavil tudi v Obmurski tednik 22. 8. 1952)

Štirje zvesti sinovi Prekmurja. — Vestnik, Glasilo OF za mariborsko okrožje 26. 8. 1952.